

Osmanlı Dönemi Para Vakıfları ve Günümüz Finansal Piyasalarında Para Vakıflarının Yeri

Cash Waqfs in Ottoman Period and The Role of Cash Waqfs in Contemporary Financial Markets

Mehmet Fatih GÜNER¹

öz

Para vakıfları, Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca ihtiyacı olan kişilere ve esnaflara, belirli bir borçlanma oranıyla kredi vererek Osmanlı ekonomisinin istikrarına katkıda bulunmuştur. Bankaların yaygınlaşmasıyla son bulan para vakıfları Osmanlı Devleti ile özdeşleşen kurumlardan biridir. Bu araştırmanın iki amacı bulunmaktadır. Birincisi para vakıflarının kapanmasına neden olan faktörleri belirlemek, ikincisi para vakıflarının modern finansal piyasalarda bir karşılığının olup olmadığını saptamaktır. Araştırma sonuçlarına göre para vakıflarının son bulmasına neden olan temel kısıtlar sermayelerinin azalması/yetersizliği ve kurumsal rekabet yeteneklerinin düşük olmasıdır. Ayrıca modern finans sisteminde bir kredi kuruluşu olarak para vakıflarına ihtiyaç olmadığı; para vakıfları için en ideal iş modelinin girişim sermayesi finansmanı ve mikro kredi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Para vakıfları, Osmanlı ekonomisi, Girişim sermayesi

ABSTRACT

Cash waqfs contributed to the stability of the Ottoman economy by lending to individuals and tradesmen for centuries in the Ottoman Empire at a certain borrowing rate. Cash waqfs, which ended their operations with the expansion of banks, are one of the institutions identified with the Ottoman State. This research has two aims. The first one is to determine the factors that led to the closure of cash waqfs, the second one is to identify whether cash waqfs have a counterpart in modern financial markets. According to the results of the research, the main constraints that lead to the end of cash waqfs are the shortage of capital and the low organizational competition. Furthermore, it was concluded that there is no need for cash waqfs as a credit institution in the modern financial system; the ideal business model for cash waqfs is venture capital and microcredit.

Keywords: Cash waqfs, Ottoman economy, Venture capital

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 07.12.2019

Kabul tarihi: 24.12.2019

¹Doç.Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi fatihguner01@gmail.com (ORCID: 0000-0002-1388-8681)

1. Giriş

Finansal sistemin önemli unsurlarından biri olan faiz, yüzyıllar boyunca ekonomi, teoloji, hukuk, felsefe ve sosyoloji alanında tartışmalara kaynaklık etmiştir. Faizin ortaya çıkışı ve insanlığın faizle çetin mücadelesi neredeyse ekonomi tarihi kadar eski bir geçmişe dayanmaktadır. Neolitik çağda yerleşik yaşama geçen insanlık, tarımsal üretim faaliyetleri sonucunda biriktirdiği araçları ve tohumları bir fazlalık karşılığında başkalarının kullanımına sunmuş ve böylelikle faiz ortaya çıkmıştır (Ertürk, 2019, s. 385). M.Ö. 3000 yıllarında Sümerlerde faizli kredi işlemlerinin yapıldığı görülmektedir (Seyrek ve Mızrak, 2009, s. 385). İlk dönemlerde toplumsal bir sorunu çözen/ihtiyacı karşılayan faiz pek de olumsuz olarak görülmemekteydi. Hatta ilk bankalar tapınaklar, ilk bankacılar ve faiz alanlar da din görevlileriydi. Çünkü çiftçiler mallarını, hırsızlardan ve hükümdarlardan korumak için tapınaklara ve din görevlilerine emanet etmişler, din görevlileri de bu emanetleri ihtiyaç sahiplerine ödünç olarak vermiş, geri getirdiklerinde aynı mal cinsinden de faizini de almışlardı (Eğilmez, 2018). Zaman içerisinde faiz oranlarının yükselmesi, yükümlülüklerini yerine getirmeyen borçluların karşı karşıya kaldıkları yaptırımların ağırlığı ve faizle borç verenlerin zenginleşmesi faize tepkilerin doğmasına neden olmuştur. Eski filozoflardan Platon ve Aristo faizin ahlaki ve doğru olmadığını belirterek yasaklanması gerektiğini ifade etmişlerdir (Işık, 2006; Pıçak, 2012).

Faize yönelik yasaklayıcı/sınırlayıcı uygulamaların geçmişi de faiz gibi çok eskilere dayanmaktadır. Faiz eski medeniyetlerin neredeyse tamamında ya yasaklanmış ya da azami bir oran ile sınırlandırılmıştır. En eski yasalar olan Hammurabi kanunlarında faiz oranları tohumda %33, parasal işlemlerde %20 ve toprak ürünlerinde %20 ile sınırlandırılmış (Ertürk, 2019), Hint medeniyetinde üst kastlar için yasaklanmış (Savaş, 2000) Çin medeniyetinde bir üst oran belirlenmiştir (Binatlı, 1966). Yahudilerin kendi aralarında yaptıkları işlemlerde faiz yasaklanmış, Yahudi olmayanlarla yaptıkları işlemlerde serbest bırakılmıştır. Hristiyanlıkta başlangıçta yasak olan faiz, on beş asırlık bir süre içerisinde, kapitalizmin dini yorumları etkilemesi ile serbestleşmiştir (Güner, 2019a). Faiz İslam dininde de yasaklanmıştır. İslam'da yasaklananın sadece yüksek faiz olduğunu ileri süren din bilginleri bulursa da faizin bütün işlemlerde yasak olduğu genel olarak kabul edilmektedir (Korkut ve Bulut, 2017, s. 174).

İnsanlığın faiz ile mücadelesi oldukça ilginç sonuçlara neden olmuştur. Bir tarafta faizin zararlı ve ahlaki olmadığını düşünüp, yasaklamaya/sınırlandırmaya çalışanların, diğer tarafta daha fazla kazanma hırsı ile bu yasakları/engellemeleri aşmaya çabalayanların mücadelesi, çeşitli finansal kurumların doğmasına neden olmuştur. Örneğin Ziraat Bankasının köklerinin dayandığı ve Türkiye'de ilk kooperatifçilik örneği sayılan memleket sandıkları projesi, reformist paşalardan Ahmet Mithat Paşa tarafından küçük çiftçileri tefecilerin yüksek faizlerinden korumak için geliştirilmiştir (Güner, 2019b). Bangladeşli iktisat profesörü Grameen Bankasının kurucusu Muhammed Yunus'a 2006 yılında Nobel barış ödülünü getiren mikro finans projesi de Bangladeşli çiftçileri yüksek faizlerden kurtarmak için geliştirilmiştir (Yunus, 1997). Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca mikro finans kuruluşu gibi çalışarak finansal sistemde önemli bir görev ifa eden para vakıfları da bu mücadele esnasında ortaya çıkan kurumlardan biri olarak değerlendirilebilir. Para vakıfları sermayesi para olan vakıflardır. Vakfa bağışlanan para,

vakıf tüzüğündeki koşullara göre işletilerek kar/faiz elde edilirdi ve bu getiriler vakfın kuruluş amacı doğrultusunda harcanırdı. Diğer bir ifadeyle para vakıflarında vakfedilen nakit para, yatırım aracı ve uzun vadeli bir kaynak, fon olarak kullanılıyordu (Ahabab, 2017, s. 51). Para vakıfları iki yönlü çalışan kurumlardı. Bir taraftan vakfa bağışlanan paralar kredi olarak kullanılarak faiz geliri elde edilirken, diğer taraftan ihtiyaç sahibi kişilere düşük faizli krediler verilerek bunların tefecilere gitmesi engelleniyordu (Korkut ve Bulut, 2017, s. 174). Böylelikle para vakıfları hem faizden faydalananlar safında hem de faizle mücadele edenler safında yer almaktaydı.

Para vakıfları tarih, ilahiyat ve iktisat/finans tarihi yazınında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Tarih alanındaki çalışmalarda para vakıfları, kurucuları, sicil kayıtları, para kullandırma yöntemleri, kredi kullanan kişiler, denetim yöntemleri, mütevelliler gibi konuları da kapsayacak şekilde detaylı olarak incelenmektedir. İlahiyat yazınındaki araştırmalarda genellikle para vakıflarının caiz olup olmadığına dair dönemin din bilginlerinin tartışmaları/yazışmaları İslam fihri açısından ele alınmaktadır. İktisat/finans tarihi çalışmalarda ise para vakıflarının Osmanlı dönemindeki ekonomik rollerinin yanı sıra günümüzdeki finans kuruluşları ile benzerliklerinin ve farklılıklarının araştırıldığı görülmektedir. Tablo 1'de para vakıflarını inceleyen sınırlı sayıda akademik araştırmaya, eserlerin yazarlarına ve eser türüne dair bilgilere yer verilmektedir. Bu çalışmada yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren para vakıfları farklı bir perspektiften ele alınmaktadır. Bu araştırmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi para vakıflarının kapanmasına neden olan kısıtlayıcı faktörlerin neler olduğunu belirlemek, ikincisi para vakıflarının günümüzde yeniden kurulması durumunda finans sistemi içerisinde bir karşılığı olup olmadığı, bu vakıfların ihyasının mümkün olup olmadığı, kuramsal çerçevede ortaya koymaktır. Bu bağlamda, ilk olarak para vakıflarının kuruluşu, örgütlenmesi ve yönetimi, Osmanlı finans sistemi içerisindeki rolü, para işletme yöntemleri hakkında bilgi verilmektedir. Sonra para vakıflarının meşruiyetine dair teolojik yorumlara ve tartışmalara yer verilmektedir. Daha sonra para vakıflarının faaliyetlerini sonlandırmasına neden olan kısıtlayıcı faktörler açıklanmaktadır. Son olarak para vakıflarının modern finans sistemindeki yeri, hangi iş modelinin para vakıflarına sürdürülebilir başarı getireceği ele alınmakta ve para vakıflarının hangi koşullar altında, nasıl toplumsal fayda yaratabileceği tartışılmaktadır.

2. Para Vakıfları

Vakıf, hukuki bir işlemle kişilerin gayrimenkul ve menkullerini toplumun kullanımına sunması, bağışlamasıdır (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 48). Vakıfların Müslümanlar arasında özellikle Osmanlı döneminde çok yaygın olmasının temel nedenlerinden biri dini inançlardır. Kişinin yaptığı bağışlardan (sadaka-i cariye) gelecek sevapların kişi öldükten sonra da kesilmeyeceği hadisi, vakıfların arkasındaki başlıca isteklendirimin ahiret inancı olduğunu göstermektedir (Korkut ve Bulut, 2016, s. 57). Ayrıca İslam dininin büyük önem verdiği toplumsal dayanışma ve yardımlaşma vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilebildiğinden vakıf kurma teşvik edilmiş ve Osmanlı Devleti bir vakıf medeniyeti olarak da anılmıştır (Kayahan, Görkaş ve Önk, 2016, ss. 71–72; Özcan, 2008, s. 124). Vakıfların yaygınlaşmasında dini unsurların yanında, vakıfların kamusal sorunlara pratik çözüm yolları bulmuş olmaları ve toplumsal fayda yaratmaları da etkili olmuştur (Ahabab, 2017, s. 50).

Tablo 1. Para Vakıfları Hakkında Akademik Araştırmalar

Araştırma konusu	Yazarlar ve Yılı	Eser türü
Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire	(Mandaville, 1979)	Makale
Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları	(Çizakça, 1993)	Kitap
Para vakıflarının nazari ve tatbiki olarak incelenmesi	(Kurt, 1994)	Doktora tezi
18. Yüzyılda Bursa'daki para vakıfları ve kredi işlemleri	(Çiftçi, 2004)	Yüksek lisans tezi
Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler.	(Okur, 2005)	Makale
Osmanlı toplumuna özgü bir finansman modeli: Para vakıfları.	(Özcan, 2008)	Makale
Para Vakıfları ve Risk Sermayesi Örnek Olay (Vakıf Risk Sermayesi A.Ş.)	(Özsaraç, 2008)	Yüksek lisans tezi
Para vakıfları: Muhasebe defterlerine göre 17. yüzyıl İstanbul uygulaması	(Koyunoğlu, 2008)	Makale
Osmanlı tarihinde bazı faizsiz kredi uygulamaları ve modern Türkiye'de faizsiz bankacılık tecrübesi	(Döndüren, 2008)	Makale
Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı	(Kayahan ve Görkaş, 2009)	Makale
Osmanlı Devletinin sosyal ve ekonomik hayatında para vakıflarının rolü ve muhasebe uygulamaları	(Ülker ve Toraman, 2012)	Makale
XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuud, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi)	(Dumlu, 2015)	Makale
Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri	(Aydm, 2015)	Makale
Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları	(Gürsoy, 2015)	Doktora tezi
Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması	(Kayahan ve diğerleri, 2016)	Makale
18. Yüzyılın Sonlarında Muhasebe Kayıtları Işığında Para Vakıfları	(Akkaya, 2016)	Yüksek lisans tezi
Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)	(Kıvrım, 2016)	Makale
Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerindeki vakfiyelere göre Drama'daki para vakıfları	(M. Doğan, 2017)	Makale
XV. ve XIX. yüzyıllar arasında Osmanlı para vakıfları ve modern finans kurumlarının karşılaştırılması	(Korkut ve Bulut, 2017)	Makale
XIX. Yüzyıl Uşak Para Vakıfları	(Yaşar, 2017)	Yüksek lisans tezi
Kalkandelen Para Vakıfları	(Ahbab, 2017)	Makale
18. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Ekonomisinin Finansmanında Para Vakıflarının Yeri	(Aydoğan, 2018)	Yüksek lisans tezi
Osmanlı Kıbrıs'ında Para Vakfı Uygulamaları (1750-1800)	(Güler, 2018)	Makale
Osmanlı'da Para Vakfı Uygulamasına Güçlü Bir İtiraz: İmam Birgivi'nin Para Vakfı Aleyhindeki Görüşleri	(Güney, 2019)	Makale
Osmanlı Para Vakıflarından Türkiye Vakıflar Bankasına	(Özsaraç, 2019)	Doktora tezi
Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi Kayıtlarına Göre Para Vakıfları ve İşleyiş Tarzları	(Bahşi, 2019)	Yüksek lisans tezi
Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet, Kurumlar ve Para Vakıfları	(Yağcı ve Gürsoy, 2019)	Makale

Vakıflar ve vakıf kültürü, Osmanlı döneminde zirvesini yaşamış, devletin gerçekleştiremediği ya da yürütülmesini bilerek vakıflara bıraktığı birçok kamusal hizmet vakıflarca gerçekleştirilmiştir. Camiler, mescitler, medreseler, eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, aşevleri, tekkeler, kervansaraylar, kapalı çarşılar, çeşitli alt yapı yatırımları (çeşme, su kanalları, kaldırım, köprü, saat kulesi vb.) gibi geniş bir hizmetler seti vakıflarca yürütülmüş ve finanse edilmiştir (Kıvrım, 2016, s. 98; Korkut ve Bulut, 2017, s. 168). Vakıfların görevi sadece bu eserleri kurmak ve inşa etmekle sınırlı değildi. Vakıf eser olarak da adlandırılan bu kurumların varlıklarını devam ettirebilecekleri sürdürülebilir bir iş modeli de bulunmaktaydı. Bu çerçevede vakıf eserlerde görevli/çalışan kişilerin maaşları, vakıf eserlerin bakım-onarım giderleri gibi harcamaları karşılayacak kadar gelir sağlaması planlanan menkul ya da gayrimenkul bağışlanmaktaydı.

Vakıf hizmetleri sadece devlet yöneticilerinin ya da zenginlerin bağışlarıyla değil halkın katkılarıyla da yürütülmüştür. Vakıf kurucusunun gelir seviyesi ve sosyal/ekonomik konumu vakıf hizmetlerinin ölçeğini belirleyen temel unsurlardandır. Padişah, padişahın ailesi, üst düzey devlet yöneticileri, komutanlar ve zengin tüccarlar büyük yatırım gerektiren medrese, cami, kütüphane gibi vakıflar kurabilmişlerdir. Halk ise daha çok yerel ya da belirli bir bölgeye hizmet sunan küçük vakıflar kurmuşlardır (Kıvrım, 2016, s. 98; Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 49). Halk tarafından kurulan vakıflar genelde köylere ait olup, köylerde ve kasabalarda ibadethaneler inşa etmek, bu ibadethanelerde çalışanların maaşlarını ödemek üzere kurulmuşlardır (Doğan, 2017, s. 281). Vakıflar sadece Müslümanlara ait değildir. Gayrimüslimler de hem vakıf kurmuşlar hem de vakıfların sundukları hizmetlerden faydalanmışlardır. Gayrimüslimlere ait kilise, hastane, yetimhane, aşevi vb. eserler için kurulan vakıf kayıtları bulunmaktadır (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 50).

Osmanlı'da vakıf kuruluşlarında gayrimenkul ya da menkul bağışı mümkündü. Para vakıfları sermayesi sadece para olan vakıflardır. Bu vakıflara bağışlanan sermaye ihtiyacı olan bireylere, çiftçilere, esnafa ve tüccara, belirli bir oran ile borç olarak verilmekte, elde edilen gelirler ise vakfın amaçları için kullanılmaktaydı.

2.1. Para Vakıflarının Ortaya Çıkışı

Osmanlı'dan önce para vakıflarının varlığını gösteren bir örnek bulunmadığından, para vakıfları Osmanlı Devleti ile birlikte anılmaktadır (Güler, 2018, s. 873; Özcan, 2008, s. 125). Osmanlı dönemindeki ilk örnek 1423 yılında Edirne'de Yağcı Hacı Muslihuddin tarafından bağışlanan 10 bin akçe ile kurulan vakıftır (Çiftçi, 2004, ss. 79–80). Padişahlar arasında ise ilk defa Fatih Sultan Mehmet (ö.886/1481) para vakfı kurmuş, padişah tarafından 24 bin altın ile kurulan vakfın faaliyetlerinden elde edilen gelir yeniçerilerin et sübvansiyonunda kullanmıştır (Döndüren, 2008, s. 4). Para vakıfları özellikle Balkanlarda hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır.

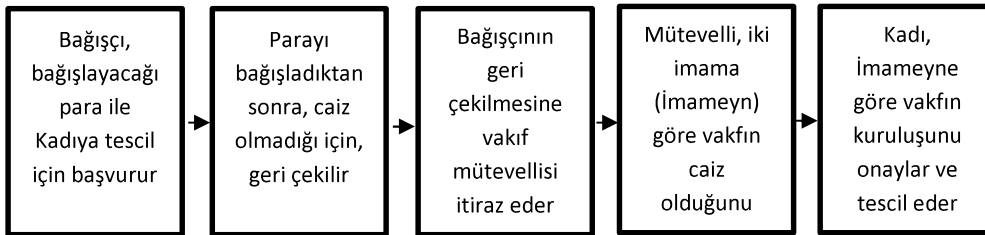
Hayırseverlerin, Osmanlı döneminde para vakıflarına yönelmelerinin rasyonel nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi tescil gibi kuruluş maliyetlerinin gayrimenkul vakıflarına göre daha düşük olmasıdır. İkincisi para vakıflarındaki kaynakların getirisinin diğer vakıflara (örneğin gayrimenkul vakıflarının kira getirileri) göre daha yüksek olmasıdır. Üçüncüsü gayrimenkulün yanma, yıkılma, eskime, yok olma riski

bulunmasıdır (Korkut ve Bulut, 2017, s. 175). Dördüncüsü gayrimenkul vakıflarının büyük yatırım/servet gerektirmesi para vakıflarının ise küçük tutarlarla da kurulabilmesidir. Birden fazla kişinin bir araya gelip tasarruflarını birleştirerek bir vakıf kurmaları mümkündür. 1750-1800 yılları arasında Kıbrıs para vakıflarının incelendiği araştırmada para vakıflarından birinin 36, diğerinin 29 kişi tarafından farklı tutarlardaki paraların birleştirilmesi yoluyla kurulduğu belirlenmiştir (Güler, 2018).

2.2. Para Vakıflarının Kuruluşu ve Yönetimi

Para vakıflarının kuruluşu için öncelikle vakıf kurucusunun, vakfiye (vakıf senedi) yazdırması gerekliydi. Vakfiyede vakfın kuruluşu, nasıl yönetileceği, sermayesinin neler olduğu, vakfa neler bağışlandığı, mütevellinin kimlerden oluşturulacağı, borç verme oranları, kredilerin kimlere kullanılacağı gibi konuların yazılı olması gerekliydi. Vakıf ancak kadı siciline tescil edildikten sonra resmi olarak kurulmuş sayılıyordu. Bunun için vakfiye kadılığa teslim edilir, kadılık tarafından incelenen vakfiyenin onaylanmasıyla vakıf kurulmuş sayılırdı.

Para vakıflarının kadılık makamında kuruluşu iki aşamalı bir işlemdi. İlk aşamada vakıf kurucusu parayı vakfettiğini beyan eder ve müteveli de kabul ederdi. İmam Ebu Hanife'ye göre paranın vakfedilmesi mümkün olmadığından, vakıf kurucusu parayı bağışlamaktan vazgeçerdi. Bunun üzerine ikinci aşama başlar ve müteveli itiraz ederdi. Mütevellinin itirazını değerlendiren kadılık makamı, müçtehit imamların görüşlerine göre (müçtehit imamlara göre paranın vakıf malı olarak bağışlanması mümkündür) vakfın tescilini yapardı (Korkut ve Bulut, 2017, s. 173). Aslında gereksiz ya da arkadan dolanma gibi görünen bu işlemin rasyonel bir gerekçesi bulunmaktaydı. Para vakıflarının ilk dönemlerinde İslam hukukundaki görüş farklılıklarını ve Ebu Hanife'nin içtihadını ileri sürerek, babalarının vakıflarını iptal ettirmeye çalışan çok sayıda varisin başvurusundan dolayı bu uygulamaya başvurulmuştur (Güler, 2018, s. 883). Şekil 1 para vakıflarının kuruluş sürecini göstermektedir.

Şekil 1. Para Vakfı Kuruluş Süreci

Kaynak: (Korkut ve Bulut, 2017, s. 173)

Vakıf kurucuları kadın ya da erkek olabilmekteydi. Kadınların da bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte vakıf hayatında aktif oldukları görülmektedir. Selanik para vakıflarında 50'sinin kurucusu kadın, 183'ünün ise erkektir. Buna göre vakıfların %21'i kadınlar tarafından kurulmuştur (Aydm, 2015, s. 92). Vakıf kurucusu vakıf yönetimi için müteveli adı verilen kişi ya da kişileri belirlerdi. Vakıf kurucusu mütevelliyi belirleme konusunda serbesttir (Ahabab, 2017, s. 57). Müteveli, kurucunun belirlediği

ve vakfiyede yer alan ilkelere göre vakfı yönetmek zorundadır. Mütevellî dışında vakfın büyüklüğüne göre katip ve tahsildar istihdam edilmekteydi (Özcan, 2008, ss. 126–127).

Para vakıflarının temel amacı parayı işletmek değildi. Bu kurumlar doğrudan ekonomik amaçlarla kurgulanmamıştı (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 51). Her vakfın, vakfiyede belirtilen bir kuruluş amacı bulunmaktaydı ve vakıf sermayesinin kredi olarak kullanırılmasından elde edilen gelir bu amacın ifası için kullanılmaktaydı. Vakıfların amaçları farklılık gösterse de genelde dini hizmetler ile ilgiliydi. Rize’de 1859-1913 yılları arasında kurulan 130 para vakfının 109’u cami ve mescit için kurulmuştur. (Kıvrım, 2016, s. 103). Kıbrıs’ta kurulan para vakıflarının genelde üç amacı bulunmaktaydı: eğitim, cami hizmetleri ve Kuran-ı Kerim hatmi (Güler, 2018, s. 878).

Para vakıflarında paydaş denetimi, iç denetim ve dış denetim olmak üzere sıkı bir denetim bulunmaktaydı. Vakfın hizmet sunduğu kişilerden (paydaşlar) vakfı denetleme görevini gönüllü olarak yapmaları istenmiştir (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 56). İç denetim kapsamında Nazır adı verilen kişi vakıf hesaplarının denetimini de yapmaktaydı. Vakfın kuruluşundan itibaren yapılan bütün işlemler, dış denetim kapsamında, kadılar tarafından denetlenmekteydi. Herhangi bir usulsüzlük veya suiistimal saptandığında ilgilisi hakkında işlem yapılır ve gerekiyorsa zarar tazmin edilirdi (Özcan, 2008, ss. 126–127). Örneğin 25 Eylül 1778 tarihli belge, yolsuzluğu belirlenen mütevellinin nasıl değiştirildiğini göstermektedir. Buna göre Lefkoşa Abohor Köyü Camii Para Vakfı mütevellisinin yolsuzluk yaptığı iddia edilmiş, inceleme sonucunda yolsuzluk yaptığına karar verilmiş ve yerine aynı köyden güvenilir bir kişi mütevellî olarak kadı tarafından atanmıştır (Güler, 2018, s. 882). Yargısal denetim dışında idari denetim de bulunmaktaydı. Kadıların yanında Evkaf Müfettişliği (vakıf denetçisi) masrafları vakıflarca karşılanmak üzere vakıfları denetlemekteydiler (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 56). Denetime ek olarak kaynakların verimli kullanılmasını ve verilen kredilerin geri tahsilini sağlama almak amacıyla iç kontrol faaliyetlerinin de uygulandığı görülmektedir. Mütevellinin vakıf kaynaklarından kredi kullanmasını engelleyen ve yasaklayan kararların alınması ve kullanılan krediler için ipotek/rehin veya kefil istenmesi gibi. Bu kararlar uygulamadaki suiistimalleri önlemek açısından oldukça gereklidiler. Aydın (2015, s. 94), Selanik vakıflarına yönelik yaptığı araştırmada mütevellilerin vakıf sermayesinin %5’ini kredi olarak kullandıklarını, mütevellinin kullandığı kredinin faiz oranının %15 olduğunu, aynı dönemde faiz oranlarının %20-25 civarında olduğunu belirtmektedir. Kalkandelen’de para vakıfların hepsi varlıklı bir kefil ya da kıymetli bir rehin karşılığında kredi vermekteydiler (Ahabab, 2017, s. 61). Bu yüzden vakıf kaynaklarını koruyan iç kontrol faaliyetlerini uygulanması çok önemlidir. Gerek denetim gerekse iç kontrol faaliyetlerinin para vakıflarının uzun süre varlıklarını devam ettirmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

2.3. Para Vakıflarının Osmanlı Finans Sistemi İçerisindeki Yeri

Genel olarak vakıflar, özel olarak para vakıfları Osmanlı ekonomisine oldukça önemli katkı sağlamışlardır. Para vakıflarının toplam vakıflar içerisindeki ağırlığı oldukça yüksektir. Para vakıflarına yönelik bölgesel çalışmalarda bu oranları görmek mümkündür. 1456-1546 yılları arasındaki vakıfların araştırıldığı çalışmada para vakıflarının oranının %45 olduğu saptanmıştır (Kayahan ve diğerleri, 2016, s. 87). 1826-1926 dönemi için Türkiye coğrafyasında para vakıflarının incelendiği araştırmada

para vakıflarının toplam vakıflar içerisindeki oranının %67 olduğu belirlenmiştir (Özsaraç, 2019, s. 176). Bu araştırmalar para vakıflarının başlangıçtan beri oldukça önemli olduğunu ve zamanla para vakıflarının daha fazla tercih edildiklerini göstermektedir.

Tablo 2 farklı dönemlere ait incelenen vakıf sayılarına göre para vakıflarının toplam incelenen vakıflar içerisindeki yüzdesini göstermektedir. İncelenen vakıfların toplam vakıf sayısını göstermemesi bu istatistiklerin genel bir yargı ifade etmesini engellemekle birlikte yine de para vakıflarının İstanbul'da ve Anadolu'da yaygın bir şekilde faaliyet gösterdiğine işaret olarak kabul edilmektedir.

Tablo 2. Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Vakıflar İçerisindeki Oranı

İncelenen dönem	Bölge	İncelenen vakıf sayısı		İncelenen vakıflar içerisinde para vakıflarının yüzdesi
		Toplam	Para vakıfları	
1456-1546	İstanbul	2506	1150	%45,89
1700-1800	Anadolu	330	97	%29,39
1826-1926	Anadolu	820	553	%67,44

Kaynak: (Özsaraç, 2019, s. 166; Şimşek, 1986, s. 220)

Para vakıfları Osmanlı ekonomisine oldukça faydalı olmuşlardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi gerçekleştirdikleri kredi mekanizması ile piyasaların işleyişine ve finansal istikrara katkı sağlamasıdır. Faizin resmi olarak yasak olduğu bir ekonomide, hukuken faiz olarak kabul edilmeyen işlemlerle kredi vermişlerdir (Doğan, 2017, s. 274). Çiftçi, köylü, küçük işletme sahipleri, esnaf ve toplumun farklı kesimlerinden bireylere piyasa koşullarına göre daha uygun faiz oranlarından kredi vererek gerek bireysel kredi gerekse ticari kredi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamışlardır (Aydın, 2015, s. 88). Böylelikle piyasalarda %40-%50 gibi yüksek faiz oranlarıyla işlem yapan yasadışı tefeciliğe karşı %10-%15 arasında işlem yaparak güvenilir bir alternatif oluşturmuşlardır (Özcan, 2008, s. 127) Osmanlı coğrafyasında hemen her kentte olağan birer küçük kredi kurumu gibi çalışarak (Aydın, 2015, s. 88) özel sektörü finanse etmişlerdir (Korkut ve Bulut, 2016, s. 75). Para vakıfları borçlanma oranlarını vakfiyelerde serbestçe belirleyebilmekle birlikte yasal olarak bir üst sınır da bulunmaktaydı. Vakfiyede belirtilen borçlanma oranı daha sonra değiştirilememekteydi. Bundan ötürü para vakıflarının borçlanma maliyetleri belirliydi. Osmanlı esnafı ve tüccarları borçlanma maliyetlerini önceden öngörebildiklerinden, para vakıfları bir yatırım ortamı/alternatifi sağlayarak finansal istikrarın sürdürülmesine yardımcı olmuştur (Korkut ve Bulut, 2016, s. 67).

Para vakıflarının Osmanlı ekonomisi içerisindeki ikinci önemli işlevi ise bir sosyal güvenlik kurumu gibi çalışmasıdır. Birden fazla para vakfının bir araya gelerek sandık kurmaları, böylelikle küçük küçük nakitlerin ortak havuzlarda birikerek toplu bir şekilde yönetilmesi mümkündür (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 58). Yeniçerilerin orta sandıkları, küçük yerleşim yerlerindeki avarız vakıfları, esnafın kendi aralarında kurdukları esnaf sandıkları bu şekildeki örgütlenmelere örnek olarak gösterilebilir. Bu kurumlar üyelerin ortak ihtiyaçların karşılanması, ortak faaliyetlerin yürütülmesi, mali sıkıntı içerisindeki üyelere ya da ailelerine yardım edilmesi gibi hizmetleri gerçekleştirmişlerdir (Aydın, 2015, s. 88; Kayahan ve diğerleri, 2016, s. 87). Bu açıdan

para vakıflarının sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası gibi işlevleri olduğu söylenebilir (Özcan, 2008, s. 128).

Üçüncüsü kamusal hizmetleri gerçekleştirmek suretiyle bütçeye katkı sağlamalarıdır. Devlet yapması gereken diyanet, bayındırlık, eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi kamu harcamalarını, belirli vergi muafiyetleri karşılığında, vakıflara devretmiş ve böylelikle gelirlerini yüksek tutabilmiştir (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 57). Buna ek olarak vakıflar çok sayıda kişiyi çalıştırarak, Osmanlı'da işgücünün istihdamına da katkıda bulunmuşlardır (Ahabab, 2017, s. 51).

2.4. Para Vakıflarında Para İşletme Yöntemleri

Para vakıfları gelir elde etmek amacıyla sermaye olarak bağışlanan parayı işletmekteydiler. Bunun yolu da ihtiyaç sahiplerine belirli bir getiri oranı ile kredi vermektir. Bu işlemin faiz olamaması için dikkatli olmak ve kredi işlemlerini fetva verilen çerçevede gerçekleştirmek zorundaydılar. Para vakıflarının kullandığı kredilere uygulanan faiz oranları vakfın kuruluşunda belirlenmekteydi. Bu oranlar %7 ile %15 arasında değişmekle birlikte (Ahabab, 2017, s. 52) en yaygın oran %15 idi (Kıvrım, 2016, s. 99). %15 oranı Şeyhülislam Ebussuud tarafından fetva verilen azami (en yüksek) orandır. Para vakıflarında kullanılan başlıca para işletme yöntemleri murabaha (muamele-i şer'iyye), istiğlal, mudaraba ve karşılıksız borç vermedir (karz-i hasen) (Ahabab, 2017, s. 52; Yaşar, 2017, ss. 29–30).

2.4.1. Murabaha

Murabaha en sık kullanılan yöntemdir. Murabaha peşin alınan malın vadeli satılarak kar elde edilmesidir. Vadeli satış bir mala dayandığı için faiz olarak kabul edilmemektedir. Oysa uygulamadaki örneklerin reel bir satıştan daha çok kurmaca/sanal bir satış işlemine dayandığı görülmektedir. Örneğin borç almak isteyen kişi bir eşyasını kendisine borç verecek olan kişiye 100 liraya satar. Eşya ve paralar el değiştirdikten sonra, borç alan kişi, biraz önce sattığı eşyayı kendisine 120 liraya 12 ay vadeli satmasını teklif eder. Borç veren kişi de teklifi kabul eder ve satış gerçekleşir. Borçlanacak kişi 100 lira nakit elde ederken, eşyası yine kendinde kalmış olur. Bunun karşılığında 120 lira borçlanmıştır. Aradaki 20 lira fark satışa dayandığından faiz olarak değerlendirilmemektedir (Akkaya, 2016, s. 11). Oysa gerçekte bir satış işlemi oluşmamış, sadece kurmaca bir satış düzenlenmiştir. Bu yüzden bu işlem hile-i şer'iyye olarak da isimlendirilmektedir (Akkaya, 2016, s. 9).

2.4.2. İstiğlal

İstiğlal bir çeşit geri satın alım vaadiyle satış ve kiralama değildir. Borç almak isteyenler sahip oldukları bir eşyayı ya da gayrimenkulü tekrar kendine kiralaması şartıyla vakfa satmaktadır. Borçlu kişi satıştan gelen para ile nakit ihtiyacını karşılar, vakıf ise gayrimenkulün kullanımından dolayı kira geliri elde ederdi. Kira borç verilen paranın faizine karşılık gelecek tutarda hesaplanırdı. Tarafların belirledikleri süre sonunda borçlu vakfa sattığı gayrimenkulü geri alırdı (Çiftçi, 2004, s. 85).

2.4.3. Mudaraba

Mudaraba, emek sermaye ortaklığı olarak tanımlanmaktadır (Kayahan ve diğerleri, 2016, s. 87). Bu yöntemde para vakıfları bir tüccarı/girişimciyi desteklemek için sermaye vermekte, girişimci/tüccar da emeğini koymaktadır. Başlangıçta konuşulan koşullara göre getiri paylaşılmaktadır. Para vakıflarının meşruiyetine dair tartışmalarda, para vakıflarının savunanlar mudaraba yöntemini, iyi uygulama örneği olarak gösterebilirler de bu yöntem pratikte pek tercih edilmemiştir (Özcan, 2008, s. 126). Muşaraka ise adi ortaklık olarak tanımlanabilir. Para vakfı ve bir tüccarın/girişimcinin, serbestçe belirlenen oranlarda ortak olup getirisini paylaştıkları iş modelidir.

2.4.4. Karz-ı Hasen

Karşılıksız borç verme (karz-ı hasen) para vakıflarının herhangi bir faiz oranı talep etmeden kaynak/para kullandırmasıdır. Böylece paraya ihtiyaç duyanlar vakfın parasını borç olarak alabilir ve sonra faizsiz olarak geri öderdi. Eğer vakfiyede karz-ı hasen olarak yazılmışsa, vakıf mütevellisi parayı kar getirecek şekilde kullanamazdı (Koyunoğlu, 2008, s. 268).

Finansal piyasaların gelişmesiyle ortaya çıkan yeni finansal ürünlerin de para vakıflarının ilgi alanına girdiği görülmektedir. Kredi kullandırmalarda sabit faiz oranı kullanmak zorunda olan para vakıfları, sermayelerini daha yüksek getiri sağlayan alternatiflere yönlendirmeye başlamışlardır. 18. yüzyılda vakıf yöneticileri, buldukları bölgede kredi kullandırmak yerine faiz oranlarının daha yüksek olduğu İstanbul piyasasındaki sarraflara borç veriyorlardı (Aydın, 2015, s. 88). Osmanlı Devleti'nin uluslararası finansal piyasalardan borçlanması 1856 Kırım savaşı ile başlamıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti tarafından ihraç edilen tahviller piyasalarda alınıp satılmıştır. Özellikle İstanbul'da Galata bankerleri arasında tahviller işlem görmekteydi. Bu yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Osmanlı devlet tahvilleri de para vakıflarının ilgi alanına girmiş (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 55) para vakıfları Osmanlı tahvillerine yatırım yaparak getiri elde etmişlerdir.

Para vakıflarının, sermayelerini değerlendirmek için kullandıkları yöntemlere bakıldığında genellikle murabaha işlemi tercih ettikleri görülmektedir. Bu yöntem İslam dinde yasaklanmış olan faizli işlemlerle elde edilecek sonuca, dolambaçlı bir şekilde ulaşılmasını sağlamaktadır. Dini açıdan hoş karşılanmayan bu yöntem pratik olması ve ihtiyacı karşılaması gerekçe gösterilerek tefeciliğe alternatif bir finansman modeli olarak kabul edilmiştir (Özcan, 2008, s. 126).

3. Para Vakıflarına Yönelik Tartışmalar

Para vakıflarına dair ilahiyatçılar arasındaki tartışmalar Osmanlı döneminde başlamıştır. Osmanlıdan önce yapılan tartışmalar ve yorumlar doğrudan para vakıfları hakkında değil daha çok vakıflar ve hangi malların vakıflara bağışlanabileceğine dairdir. Dumlu'ya göre (2015, s. 312) para vakıflarının tartışılmaması çok normaldir. Çünkü Osmanlı Devleti'nden önce para vakıflarının varlığına dair bir işarete ya da uygulamaya rastlanmamıştır. Osmanlı öncesi İslam alimleri vakıfların ve vakıflara bağışlanacak

malların niteliği hakkında tartışmışlardır. Buna göre ebedilik vakıflar için ön koşul olduğundan, vakıflara bağışlanacak mallarda da bu nitelik aranmış ve gayrimenkullerin bağışlanabileceği konusunda görüş birliği oluşmuştur. Menkul mallar konusunda ise görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu çerçevede menkul mal bir gayrimenkulün tamamlayıcı parçasıysa, menkul malın bağışlandığına dair kesin bilgi (nas) varsa ya da menkul malın bağışlanması örf dönüştüyse menkul mal bağışlanabilir (Güney, 2019, ss. 16–17). Menkul mallar içerisinde paranın durumuna bakıldığında ise Hanefi mezhebi imamlarından sadece İmam Züfer paranın bağışlanabileceğini belirtmiş, onun dışındaki alimler ise paranın bağışlanamayacağı şeklinde yorum yapmışlardır (Güney, 2019, s. 19).

Osmanlı döneminde para vakıfları başlangıçta tartışma konusu yapılmamıştır. Fakat özellikle Balkanlarda sayılarının artması, hayırseverlerin para vakfı kurmaya yönelmesi ve para vakıflarının toplumsal etkilerinin hissedilmesiyle birlikte din bilginleri arasında konu gündeme gelmiştir. Çok sayıda din bilgini tartışmalara katılsa da para vakıflarının destekleyicileri olarak dönemin etkili din bilginlerinden ve bürokratlarından Ebussuud Efendi, İbn Kemal ve Sofyalı Bali Efendi; karşıtları olarak 1545-1547 yılları arasında Rumeli Kazaskerliği yapan Çivizade Mehmet Efendi ve İmam Birgivi Mehmet Efendi ön plana çıkmaktadır (Çiftçi, 2004, s. 82). Bu konuda yazılmış ilk eser İbn Kemal'e aittir ve yazar bu eserinde para vakıflarının meşru olduğunu savunmuştur. Karşıt görüş olarak Çivizade Mehmet Efendi, İslam yazınında paranın vakıf konusu olamayacağına dair çok sayıda güçlü görüş varken sadece İmam Züfer'in görüşü ile karar verilemeyeceğini belirtmiştir. Para vakıflarını destekleyen Ebussuud Efendi bu vakıfların meşruiyetini İmam Muhammed'in örf olma ölçütü ile temellendirmiştir. Geçekten de Ebussuud'un yaşadığı döneme gelinceye kadar geçen sürede binlerce para vakfı kurulmuş ve bunlar para vakıflarının örf sayılması için yeterli görülmüştür (Dumlu, 2015, ss. 314–319; Güney, 2019, ss. 15–20; Özcan, 2008, s. 125).

Para vakıflarına yönelik teorik tartışmalar sadece eserlerde/akademik düzeyde kalmamıştır. Her iki görüşü savunanlar, Osmanlı Devleti yöneticilerini etkilemeye çalışarak, görüşlerinin pratikte de geçerlilik kazanmasını amaçlamışlardır. Özellikle 15. yüzyıldan itibaren hem sayılarının artması hem de para vakıflarının yönettikleri sermaye miktarının önemli tutara ulaşması tartışmaları daha da alevlendirmiştir. Dönemin din bilginleri, bürokrasideki güçlerini de kullanarak padişaha para vakıflarının yasaklanması ya da serbest bırakılması yönünde telkinlerde bulunmuşlardır. Çivizade Mehmet Efendi'nin etkisi ile 16. yüzyılın ortalarında Kanuni döneminde para vakıflarının yasaklandığına dair ferman yayımlanmıştır (Güney, 2019; Korkut ve Bulut, 2017; Okur, 2005; Yağcı ve Gürsoy, 2019).

Para vakıflarının kapatılmasını düzenleyen emir yayımlandıktan sonra para vakıfları tarafından yapılan hizmetlerin nasıl yürütüleceği konusunda soru işaretleri oluşmuştur. Sofyalı Bali Efendi, Kanuni'ye ve diğer bürokratlara gönderdiği mektupta para vakıflarının Rumeli'de yüzyıllardır var olduğunu ifade etmiş, para vakıflarının kapatılması durumunda ortaya çıkacak toplumsal sorunlara dikkat çekmiştir. 1547 yılında para vakıflarının yasaklanması gerektiğini savunanların önde gelenlerinden Çivizade Mehmet Efendi ölmüş, Kanuni Sultan Süleyman para vakıfları konusunun tekrar incelenmesini emretmiş ve dönemin en etkili ilahiyatçılarından ve din

bürokrasisinin para vakıflarının devamı noktasına birleşmesi üzerine, 1548 yılında para vakıflarını yasağı kaldırılmıştır (Güney, 2019; Yağcı ve Gürsoy, 2019). Para vakıfları Osmanlı din bilginlerinin çoğu tarafından benimsenmiştir. İmam Birgivi Mehmet Efendi her ne kadar karşı çıkmış olsa da Ebussuud Efendi'nin detaylı açıklamaları ve uygulama yöntemleri ile para vakıfları uygulamada işlerlik kazanmıştır (Özcan, 2008, s. 125). Osmanlı Devleti'nde para vakıfları etrafında alimlerin tartışmaları incelendiğinde para vakıfları konusunda olumlu fikir beyan eden ulemanın üzerinde durduğu konunun toplumsal ihtiyaçlar ve yıllardır süregelen uygulamalar olduğu görülmektedir. Para vakıflarının kuruluşuna karşı çıkan alimler ise özellikle faiz üzerinde durmuş ve çekincelerini bu düzlemde ifade etmişlerdir (Korkut ve Bulut, 2016, s. 61). Para vakfi tartışmaları sürecinde Osmanlı'nın faydacı, esnek ve müzakereci yapısının sorunları aşmadaki rolü belirgin bir şekilde görülmektedir (Yağcı ve Gürsoy, 2019, s. 53). Şeyhülislam Ebussuud Efendi para vakıflarının caiz olduğuna dair fetva verirken bu vakıfların kamusal yarar için kurulduklarını, bu hayır kurumlarının yasaklanması durumunda asırlarca oluşturulan düzenin bozulacağına bundan dolayı bu vakıfların kaldırılmaması gerektiğine vurgu yapmıştır (Ahabab, 2017, s. 53).

4. Para Vakıflarının Kısıtları ve Son Bulmaları

Para vakıfları yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti finansal sisteminde bir birim olarak faaliyet göstermiştir. İçsel ve dışsal faktörlerden dolayı varlıkları sonlanmıştır. İçsel faktörler olarak para vakıflarının yapısal zayıflıkları, kaynakların etkili kullanılmaması ve kötü yönetim; dışsal koşullar olarak da devlet yöneticilerinin müdahaleleri ve diğer finansal kurumlarla rekabet gösterilebilir. Para vakıflarının özellikle dini/ahlaki temelli nitelikleri uzun dönemde bir yapısal bir problem ya da kısıt olarak karşılımları çıkmıştır. Para vakıflarının yapısal özelliklerinden kaynaklanan kısıtlarından birincisi sermaye sorunu, ikincisi ise kurumsal rekabet güçlerinin düşük olmasıdır.

Para vakıflarının sermayesi, vakıf kurulurken, vakfa bağışlanan paralardan oluşmaktadır. Bu paraların işletilmesinden elde edilen gelir ise vakfın kuruluş amacına uygun olarak harcanmaktaydı. Yani getiriler sermayeye eklenmemekteydi (Aydoğan, 2018, s. 8). Kredi olarak kullanılan kaynakların bir kısmının tahsil edilememesi durumunda ise vakfın sermayesi azalmaktaydı. Örneğin Selanik para vakıfları kredilerin geri ödenmemesinden kaynaklı olarak sermaye sorunu yaşamışlardır. Borçlulardan alacakların tahsil edilememesi sermayenin erimesine neden olmaktadır. Selanik para vakıflarında yaşanan diğer bir olay ise para vakıflarının sermayelerinin nasıl eridiğine güzel bir örnektir. 1697 yılında Osman Efendi Vakfı kayıtlarına göre vakıf alacaklarının yarısını silmek zorunda kalmıştır. Dönemin yöneticisi Köprülüzade Mustafa Paşa 1690 yılında halka ağır gelen bazı vergileri kaldırırken vakıfların altı aylık gelirlerine hazine adına el koymuştur. Selanik'te bu uygulama daha çok ağır borç yükü altında bulunan köylülerin durumunu iyileştirmek için uygulanmış gibi görünmesine rağmen para vakıflarının sermayelerinin azalmasına neden olduğu da ortadadır (Aydın, 2015, s. 91). Çünkü alacakların silinmesi vakfın sermayesinin azalması demektir. Vakıf ilkeleri gereği sermaye artırımını da yapılamadığından, para vakıflarının sermayelerinin zamanla azaldığı görülmektedir.

Para vakıfları için ikinci temel kısıt kurumsal rekabet güçlerinin düşük olmasıdır. Bu vakıflar kar amacı olmayan kurumlardır ve vakıf kurucuları vakfın gelirlerinden herhangi bir pay almamaktadırlar (Korkut ve Bulut, 2017, s. 186). Para vakıflarının ortaya çıktığı dönemlerde finansal piyasalar gelişmemişti ve para vakıflarının herhangi bir rakibi bulunmamaktaydı. Avrupa’da 16. yüzyıldan sonra coğrafi keşiflerle yeni ticaret yollarının bulunması, Afrika ve Uzak Doğu ticaret merkezlerinin Avrupalı tüccarların yönetimine geçmesi, İspanyollar ile Portekizlilerin Amerika’nın altın ve gümüşlerini Avrupa’ya transfer etmeleri Avrupa’da ciddi bir sermayenin ve zenginliğin birikmesini sağlamıştır. Böylelikle banka, borsa, hisse senedi, krediler gibi finansal kurumlar ile finansal ürünlerin ortaya çıkmasına ve yayılmasına elverişli bir ekonomik çevre oluşmuştur. Özellikle bankalar, bireysel ve ticari krediler kullandırarak para vakıflarına rakip olmuşlardır. Korkut ve Bulut’a göre (2017, s. 87) kar amaçlı ticari şirket olarak kurulan bankalar, profesyonel yöneticileri ile hızla şubeleşerek ülkenin çeşitli yerlerinde faaliyet göstermekteydiler. Bankalar, doğası gereği, daha esnek ve yeni koşullara daha hızlı uyum sağlayarak piyasalardaki konumlarını güçlendirmişlerdir. Örneğin piyasalarda faiz oranları yükseldiği zaman bankalar faiz oranlarını artırarak kazanç elde ederken para vakıfları sabit faiz oranları üzerinden işlem yapmaktadırlar. Diğer taraftan bankaların faiz konusunda herhangi bir engellerinin bulunmaması ürün çeşitliliği ve işlem kolaylığı anlamında da üstünlük sağlamaktaydı. Para vakıfları kar amacı olmayan, ücretli mütevellilerin yanında gönüllü mütevellilerin de yönettiği, daha çok tek merkezden çalışan yerel organizasyonlar olduklarından büyümeleri bankalar kadar hızlı olmamıştır. Osmanlı’da para vakıfları üzerinden haksız ve aşırı kazançlara izin verilmemiştir (Aydoğan, 2018, s. 8). Sosyal açıdan oldukça faydalı olan bu özellik, bankalarla rekabet ortamında bir olumsuzluk olarak para vakıflarının kurumsal rekabet güçlerini zayıflatmış, kredi piyasasının zamanla bankalar tarafından ele geçirilmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde modern bankacılık faaliyetleri Dersaadet Bankası’nın 1847 yılında kuruluşu ile başlamıştır. Bu tarihten sonra anonim şirket şeklinde kurulan banka sayısında artış görülmektedir. İlk para vakfının 1423 yılında kurulduğu göz önüne alındığında para vakıflarının dört asırdan daha fazla başlıca kredi kuruluşu olarak Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösterdikleri söylenebilir (Korkut ve Bulut, 2017, s. 186). Bankaların kurulması, şubeleşmesi ve yaygınlaşması ile para vakıfları eski güçlerini kaybetmişlerdir. Tanzimat’tan sonra Osmanlı Devleti’ndeki merkezileşme eğilimi kapsamında Evkaf Nezareti kurulmuş ve para vakıfları idarenin denetimine geçmiştir. II. Meşrutiyet döneminde Evkaf Nezareti bünyesinde para vakıflarının yönetimi için çeşitli birimler oluşturulmuştur. 1908 yılında para vakıflarında 90.000 Osmanlı lirası bulunduğu ve bu paralarla 11 binden fazla murabaha işleminin yapıldığı kayıtlara geçmiştir (Bahşi, 2019, s. 22; Özcan, 2008, s. 128).

Cumhuriyet döneminde para vakıfları Evkaf Umum Müdürlüğü idaresinde yönetilmiştir. Müdürlük, 1925 yılında muamele-i şer’iyye ile borç verilmesini kaldırmış, rehin karşılığı kredi vermeye başlamış, 1927 yılında İş Bankası ile çalışma kararı almıştır. 1930 yılında Nukud-u Mevkufe Müdürlüğü’nün ismi Vakıf Paralar Müdürlüğü olarak değiştirilmiş ve 1954 yılında 50 milyon lira sermaye ile kurulan Türkiye Vakıflar Bankasına devredilerek kapatılmıştır. Sermayenin önemli bir kısmı

para vakıflarından gelmiş olmakla birlikte kesin tutar tam olarak bilinmemektedir (Gürsoy, 2015, s. 27; Özaraç, 2008, s. 89).

5. Modern Finans Sisteminde Para Vakıflarının Yeri

Araştırmanın bu bölümünde modern finansal sisteminde para vakıflarının yeri olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu çerçevede para vakıflarının günümüz piyasalarındaki rolü tartışılmakta ve para vakıflarının hangi iş modelinde sürdürülebilir başarıyı yakalayabilecekleri incelenmektedir.

Finansal piyasalar fon arz ve talebinin karşılaştığı, fon ihtiyacı olanlarla fon fazlası olanların işlem yaptıkları piyasalardır. Bu piyasalarda işlemler finansal kurumlar aracılığıyla yapılmakta, çoğu zaman fon transferi yapılan birimler birbirlerini görmemektedirler. Piyasalarda işlem yapan finansal kurumlar kar amaçlı işletmelerdir. Sundukları finansal hizmetler karşılığında gelir elde etmektedirler. Para vakıfları, günümüzde bankalar tarafından verilen bireysel ve ticari kredilere karşılık gelecek finansal hizmetleri sunmaktaydı. Bankaların risklerini güvence altına almak için uyguladıkları iki temel mekanizma tüketicileri zorlamaktadır. Bunlardan birincisi istenen teminat tutarı ikincisi değişken faizli kredilerdir. İşlerin planlandığı gibi gittiği durumlarda sorun olmayan bu uygulamalar, kriz ya da ekonomik durgunluk dönemlerinde bankalarla reel sektör firmalarını karşı karşıya getirmektedir. Kar amaçlı işletmeler olan bankalar, kendilerine batık kredi maliyeti olarak yansıma olasılığı olan kredileri hemen geri çağırabilmekte ya da teminatları nakde çevirebilmektedirler. Yeniden yapılandırmada daha yüksek faiz oranları ile borçların yenilenmesi de mümkündür. Kredi başvurusu sırasında nispeten daha zayıf durumda olan borçlular/kredi başvuruçuları, bankaların zorlayıcı koşullarını kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Borçlu perspektifindeki bu olumsuzluklara rağmen para vakıfları niteliğindeki kurumların bankaların kredi pazarlarından pay kapması olası görünmemektedir. Özellikle para vakıfları ile aynı hedef kitleye hizmet sunan katılım bankalarındaki faizsiz bankacılık hizmetlerinin varlığı da göz önüne alındığında bireysel krediler ile ticari krediler pazarında para vakıflarının bir fark yaratamayacağı ortadadır. Kayahan vd. göre (2016, s. 87) katılım bankaları, para vakıflarından farklı olarak bulunduğu dönemin ihtiyacını karşılamak üzere; kiralama, kira sertifikası, bireysel emeklilik ve katılım fonları, gibi finansal ürünler geliştirmişler ve müşterilerine finansal ürün çeşitliliği sunmuşlardır. Bu bağlamda para vakıflarının, parlak dönemlerinde faaliyet gösterdikleri kredi piyasalarında başarılı olmaları ya da bir boşluğu doldurmaları olası görünmemektedir.

Para vakıfları, günümüzde mikro kredi veren bir finans kuruluşu olarak da yeniden yapılandırılabilirler (Koyunoğlu, 2008, s. 303). Mikro kredi sistemi geliri olmayan ya da mevcut finansal sistemden kredi temin edemeyen yoksul kimselere/gruplara küçük krediler vererek onların iş kurmalarına/geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Mikro kredinin ön koşulları, başvuruçunun gelir getirici bir faaliyette bulunması ve yoksul olmasıdır. Başlangıç sermayesi niteliğinde bir tutar kredi olarak verilmektedir. Mikro kredi sisteminde hedef kitle işsizler, yoksullar, kadınlar, sahipsiz çocuklar, topraksız köylüler ve çiftçiler gibi dezavantajlı gruplardır. Bu grupların

mevcut sistemden kredi temin etmeleri oldukça güçtür. Bu yüzden mikro kredi sistemi güvene dayanmakta, teminat ya da kefil gerekmemektedir (Kendirli ve Yamaltdinov, 2012, s. 96; Tokmakçıoğlu, 2017, s. 121). 1976 yılında Bangladeş'te yerel bir proje olarak ortaya çıkan mikro kredi, Grameen Bank olarak kurumsallaşmış, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi çokuluslu örgütlerin desteği ile Amerika, Afrika, Asya ve Doğu Avrupa'daki çeşitli ülkelerde yoksullukla mücadele amacıyla kullanılarak evrensel bir finansman modeline dönüşmüştür (Güneş, 2009, s. 81).

Mikro kredilerin etkinliğine dair ekonomi yazınında farklı sonuçlar bulunmaktadır. Mikro kredilerin kadın yoksulluğu üzerindeki etkisinin incelendiği araştırma sonucunda mikro kredi düzeyi ile kadın yoksulluğunun azalması arasında bir nedensellik bulunamamıştır (Çuhadar ve Algan, 2019, s. 83). Diyarbakır'da yapılan saha araştırmasında ise mikro kredi etkinliği ile ekonomik güçlenme, özgüven yaklaşımı, yaşama kalitesi ve toplumsal ağlar arasında doğrusal bir ilişki bulunmuştur (Doğan ve Kaya, 2013, s. 166). Mikro krediler genel olarak yoksulluk sorununu ortadan kaldırmasa da bireysel/bölgesel bazda olumlu sonuçların elde edildiği gözlemlenmektedir. Özellikle yoksulluğun azaltılması, bölgesel kalkınmayı desteklemesi, istihdama katkı sağlaması ve finansal hizmetlere erişimi kolaylaştırması, mikro kredi sisteminin güçlü yanları olarak değerlendirilmektedir (Sakarya, 2008, s. 106). Aslında para vakıfları içerisinde mikro kredi kuruluşu gibi çalışan kurumlar da bulunmaktaydı. Özellikle karşılıksız borç (karz-ı hasen) yöntemini uygulayan vakıflar bu çerçevede değerlendirilebilir. Fakat mikro kredi uygulamasında amaç bireylerin tüketim amaçlı finansal gereksinimlerini karşılamak değildir. Bu çerçevede para vakıflarının sadece iş kurmak ya da mevcut işini geliştirmek isteyen ve mikro kredi başvurusu niteliğine sahip kişilere kredi kullandırması durumunda, günümüzde yoksulluğa ve gelir dağılımı sorunun çözümüne önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Katılım bankalarına dair bazı veriler, para vakıflarının hangi alanlarda fark yaratacağına dair fikir verebilir. Kurt'a göre (1994, s. 60) faizsiz bankacılık alanında finansal hizmetler sunan katılım bankalarında para işletme yöntemleri olarak %90 oranında murabaha, %10 oranında ise mudaraba (emek-sermaye ortaklığı) ve muşaraka (ortaklık) yöntemleri kullanılmaktadır. Çonkar da (2017, s. 121) benzer şekilde katılım bankalarının murabaha (peşin alıp, vade farkı ekleyerek vadeli satım) işlemi mudaraba yöntemine göre daha fazla kullandıklarını ifade etmektedir. Mudaraba yöntemi her zaman önerilse de sadece teoride kalmış ve uygulamada yaygınlaşamamıştır (Özcan, 2008, s. 126). Para vakıflarının dayandığı mudaraba işlemi (Gürdoğan, 2000; Özaraç, 2008) günümüz finansal sistemindeki girişim sermayesinin ilham kaynağı olarak bilinmektedir (Çizakça, 1993, s. 10).

Girişim sermayesi, her ne kadar ilk örnekleri mudaraba olarak İslam tarihinde yer alsa da işletme yazınında Amerika uygulamaları ile tanınmaktadır. 1940'lı yıllardan sonra büyüme potansiyeli olan ama yeterli finansmanı olmayan firmaların fikirlerini gerçekleştirmelerini mümkün kılan bir yatırım finansman modeli olarak ortaya çıkmıştır (Aytaç, 2015, s. 64). Bu modelde girişim sermayesi şirketleri, büyüme potansiyeli gördükleri iş fikirlerine veya başlangıç aşamasındaki yeni kurulmuş şirketlere uzun vadeli yatırım yapmayı planlarlar. Girişim sermayesi şirketleri temin ettikleri fonları

titiz bir araştırma sonucunda belirledikleri projelere/girişimcilere sermaye olarak yatırırlar (Çonkar, 2017, s. 102; Demir ve Yumuşak, 2018, s. 142). Girişim sermayesinin radarına giren firmaların/girişimcilerin finansman ihtiyacını genelde kısa vadede getiri bekleyen veya kısa süreli fon sağlayan kurumların karşılaması mümkün görünmemektedir. Oysa girişim sermayesi şirketleri finansal kurumların aksine projeye/girişimciye ortak olmakta, hisse senetleri karşılığında girişimciye sermaye sağlamakta ve proje/girişim belirli bir seviyeye geldikten sonra hisseleri satarak getiri elde etmeyi amaçlamaktadır (Yardımcıoğlu ve Demirel, 2008, s. 41).

Girişim sermayesi ile finansman modeli katılım bankacılığının ortaklık esaslı riske katılım ve kar/zarar paylaşımı esasları gibi temel ilkeleri ile uyumlu (Demir ve Yumuşak, 2018, s. 141) olmasına karşın hala katılım bankalarının uzak durduğu bir finansman modelidir. Bunun nedenlerinden birincisi katılım bankalarının kar amaçlı işletmeler olmasıdır. Her ne kadar faizsiz bankacılık hizmetleri sunsalar da nihayetinde katılım bankaları hissedarları olan ve profesyonel bankacılar tarafından yönetilen kurumlardır. Dönem sonlarında katılım bankalarının karlılıkları performans değerlendirmelerde kullanıldığından getirisi riskli yatırımlara sıcak bakılmadığı görülmektedir. Katılım bankalarının mudaraba/ortaklık işlemlerinden tercih etmemelerinin ikinci nedeni göreceli olarak daha az riskli ve kolay murabaha işlemi ile bankacılık faaliyetlerini sürdürebilmeleridir. Üçüncüsü ise bu tarz ortaklıklarda olumlu ya da olumsuz sonuçların oldukça uzun dönemde görülecek olmasıdır.

Para vakıfları, girişim sermayesi şirketleri için bir model olabilecek niteliktedir. Girişim sermayesi şirketleri çeşitli bireysel ya da kurumsal yatırımcılardan fon temin ederek büyüme potansiyeli gördükleri şirketlere/fikirilere/projelere ortak olmaktadır. Para vakıfları da sermayelerini, belirli bir finansal plan çerçevesinde, farklı sektörlerle ve şirketlere uzun vadeli yatırımlar yapmak yoluyla değerlendirebilirler. Projelerin başarılı olması durumunda elde edilen getiriler vakfın sermayesine eklenerek yeni yatırımlar için kaynak olarak kullanılabilir. Böylelikle para vakıfları için sürdürülebilir bir iş modeli mümkün olur.

6. Sonuç

Osmanlı Devleti ile özdeşleşen para vakıfları yüzyıllar boyunca ekonomik sistemin bir unsuru olarak kredi ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Vakıf sisteminin yapısal niteliklerinden ötürü değişimi başaramamış ve diğer finansal kurumlarla rekabet edememiştir. Para vakıfları gerek fikir gerekse uygulama olarak ekonomi ve finans tarihinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Çünkü çağdaş finans sisteminde yeni sayılabilecek birçok ürünün ya da hizmetin erken örnekleri para vakıfları tarafından uygulanmıştır. Örneğin girişim sermayesi finansman modelinin ilk uygulamaları, para vakıflarının sermaye işletim yöntemleri arasında yer alan mudaraba işlemidir. Yoksullukla mücadelede etkili bir yöntem olarak kullanılan mikro krediler para vakıflarının ürün portföyünde karşılıksız borçlar (karz-ı hasen) olarak yer almaktaydı. Bu yönleri ile para vakıfları başarılı bir örnek olarak dünya ekonomisi ve finans yazınında yer almalıdır.

Vakıfların idaresinde yöneticilerin sınırlarını belirleyen vakıf senetleri (vakfiyeler) sürdürülebilirliği sağlamak ve suiistimalleri önlemek adına oldukça sıkı ve kısıtlayıcı düzenlenmiştir. Vakıflar da ebediliği sağlamak adına gerekli olan bu düzenleme, vakıfların değişen koşullara uyumunu güçleştirmiştir. Vakıf yöneticileri yeni şartlara uyum sağlamak isteseler de vakıf senedinin bağlayıcılığından ötürü bu değişimi gerçekleştirememişlerdir. Bu yüzden para vakıflarının özellikle 16. yüzyıldan sonra oluşan yeni finansal sistemdeki kurumlarla rekabet edemediği görülmektedir. Devlet yöneticilerinin para vakıflarına bakış açılarının da etkili olduğu bu süreç sonucunda para vakıflarının sermayesi bir ticari bankada birleştirilmiştir. Böylelikle para vakıflarının günümüzde banka olarak faaliyetini sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Oysa yapılan araştırmada para vakıflarının çağdaş piyasalarda bir karşılığı olduğu anlaşılmıştır. Fakat para vakıflarının yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Para vakıfları geçmişte uygun faiz oranları ile bireysel ve ticari krediler vererek faaliyet göstermişlerdir. Çok yoğun rekabetin yaşandığı günümüz kredi piyasası koşullarında kurumsal rekabet yeteneği zayıf para vakıflarının başarılı olma olasılığı bulunmadığı gibi bu sektörün para vakıflarının amacı ile de uyumlu olmadığı düşünülmektedir. Kredi piyasası yerine iki farklı alanın, girişim sermayesi ve mikro krediler, hem para vakıflarının tarihsel rolüne uygun olduğu hem de vakıfların sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı ortadadır. Ayrıca bu alanlardaki başarı ülke ekonomisinin büyümesine, istihdama, yoksulluğun azaltılmasına ve daha adil bir gelir dağılımına olumlu katkıda bulunacaktır.

Kaynakça:

- Ahbab, Y. (2017). Kalkandelen Para Vakıfları. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 49–71. doi:10.21021/osmed.309239
- Akkaya, A. (2016). *18. Yüzyılın Sonlarında Muhasebe Kayıtları Işığında Para Vakıfları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, H. V. (2015). Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29(1), 87–106. doi:10.18513/egetid.69162
- Aydoğan, M. (2018). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Ekonomisinin Finansmanında Para Vakıflarının Yeri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaç, D. (2015). Yeniliğin finansmanı: girişim sermayesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 59–80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumuiibf/issue/4267/57442> adresinden erişildi.
- Bahşi, B. (2019). *Evkaı-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi Kayıtlarına Göre Para Vakıfları ve İşleyiş Tarzları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çiftçi, C. (2004). 18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 79–102.
- Çizakça, M. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*. İstanbul: İSAV Yayınları.
- Çonkar, M. K. (2017). Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim(Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3(2). doi:10.25272/I.2149-8407.2017.3.2.05
- Çuhadar, P. ve Algan, N. (2019). Kadın yoksulluğu ve mikro kredi: Türkiye üzerine ampirik bir inceleme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 83–105. doi:10.14780/MUIIBD.582309
- Demir, Z. ve Yumuşak, İ. G. (2018). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Girişim Sermayesi Fonlarının Önemi ve Rolü: Katılım Bankacılığına Yeni Bir Model Önerisi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 4(2), 139–174. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jief/issue/41885/431518> adresinden erişildi.
- Doğan, B. B. ve Kaya, M. (2013). Yoksullukla mücadelede mikro kredi sistemi: Diyarbakır örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 144–169. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6159/82789> adresinden erişildi.
- Doğan, M. (2017). Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerindeki vakfiyelere göre Drama'daki para vakıfları. *ADAM AKADEMİ*, 7(2), 273–287.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1–24.
- Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 0(44), 303–337. doi:10.29288/ilted.308484
- Eğilmez, M. (2018). *Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ertürk, E. (2019). Kilise, faiz, kapitalizm: Günahattan meşruiyete sancılı bir geçişin anatomisi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(20), 108–134. doi:10.31199/hakisderg.546802
- Güler, Ü. (2018). Osmanlı Kıbrısı'nda Para Vakfı Uygulamaları (1750-1800). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 872–891.
- Güner, M. F. (2019a). *Geçmişten Günümüze Finansal Piyasalar*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Güner, M. F. (2019b). Tarımsal Kalkınma Projesi Memleket Sandıklarından Türkiye'nin En Büyük Bankasına Dönüşüm: Ziraat Bankasının Osmanlı Dönemi Kuruluş ve Örgütlenme Süreci. *International Conference on Food and Agricultural Economics* içinde (ss. 289–295).
- Güneş, S. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi Ankara*. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Güney, N. (2019). Osmanlı'da Para Vakfı Uygulamasına Güçlü Bir İtiraz: İmam Birgivi'nin Para Vakfı Aleyhindeki Görüşleri. *Mütefekkir*, 6(11), 13–32. doi:10.30523/mutefekkir.584338
- Gürdoğan, N. (2000, 14 Şubat). Para Vakıfları. *Yeni Şafak Gazetesi*. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/nazifgurdogan/para-vakiflari-47037> adresinden erişildi.
- Gürsoy, Ç. (2015). *Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, H. (2006). Eski ve yeni Ahid'de para ve faiz. *Marife*, 6(1), 51–76.
- Kayahan, C. ve Görkaş, İ. (2009). Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, 212–227.
- Kayahan, C., Görkaş, İ. ve Önk, H. (2016). Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Afro-Avrasya Özel Sayısı), 70–90.
- Kendirli, S. ve Yamaltdinov, A. (2012). Küreselleşme Çerçevesinde Mikro Krediler ve Kırgızistan'da Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 89–105.
- Kıvrım, İ. (2016). Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913). *Vakıflar Dergisi*, (46), 97–116.
- Korkut, C. ve Bulut, M. (2016). Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, 2(1), 55–76. doi:10.1227/01.NEU.0000349921.14519.2A
- Korkut, C. ve Bulut, M. (2017). XV. ve XIX. yüzyıllar arasında Osmanlı para vakıfları ve modern finans kurumlarının karşılaştırılması. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 167–194.
- Koyunoğlu, H. H. (2008). Para vakıfları: Muhasebe defterlerine göre 17. yüzyıl İstanbul uygulaması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1, 253–303.
- Kurt, İ. (1994). *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Mandaville, J. E. (1979). Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*, 10(3), 289–308. doi:10.1017/S0020743800000118
- Okur, K. H. (2005). Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7–8), 33–58. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hititilahiyat/article/viewFile/5000093336/5000086792> adresinden erişildi.
- Özcan, T. (2008). Osmanlı toplumuna özgü bir finansman modeli: Para vakıfları. *Çerçeve Dergisi*, (48), 124–128.
- Özsaraç, Y. (2008). *Para Vakıfları ve Risk Sermayesi Örnek Olay (Vakıf Risk Sermayesi A.Ş.)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özsaraç, Y. (2019). *Osmanlı Para Vakıflarından Türkiye Vakıflar Bankasına*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pıçak, M. (2012). Faiz olgusunun iktisadi düşünce tarihindeki gelişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 60–92.
- Sakarya, Ş. (2008). Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye’deki Gelişmeler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (37), 98–107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35611/395673> adresinden erişildi.
- Seyrek, İ. ve Mızırak, Z. (2009). Faiz teorileri üzerine bir inceleme: Finansal istikrarsızlık hipotezinin temel dayanağı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 383–394.
- Şimşek, M. (1986). Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 207–220.
- Tokmakçioğlu, K. (2017). Mikrokredinin Yaygınlaştırılmasına Yönelik İslami Mikrofinans Ürünlerinin Geliştirilmesi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 3(2), 117–136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jief/issue/34143/342864> adresinden erişildi.
- Ülker, Y. ve Toraman, C. (2012). Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Hayatında Para Vakıflarının Rolü ve Muhasebe Uygulamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 55–83.
- Yağcı, M. ve Gürsoy, Ç. (2019). Osmanlı Devleti’nde İktisadi Zihniyet, Kurumlar ve Para Vakıfları. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 37–66. doi:10.31679/adamakademi.546487

- Yardımcıoğlu, M. ve Demirel, N. (2008). Giriřimciliđi destekleyen alternatif bir finansal yöntem olarak girişim sermayesi: Türkiye örneği. *Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(14), 41–59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10222/125652> adresinden erişildi.
- Yaşar, H. S. (2017). *XIX . Yüzyıl Uşak Para Vakıfları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yunus, M. (1997). *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*. İstanbul: Doğan Kitap.